

Commissie orgelzaken voor de Protestantse Kerk in Nederland
van de Vereniging voor Kerkrentmeesterlijk Beheer in de Protestantse Kerk in Nederland (VKB)

Orgelinventarisatierapport
uitgebracht door de Commissie orgelzaken

aan de Protestantse gemeente te
Enschede

Dordrecht, juni 2013

INHOUDSOPGAVE

	Pagina
1. DE OPDRACHT	3
1.1 Algemeen	3
1.2 Vraagstelling	3
2. DE BEVINDINGEN	4
2.1 De kerken en de orgels	4
1. Apostel Thomaskerk	4
2a. Detakerk – grote orgel	5
2b. Detakerk – kistorgel	6
3. Kapel Uit Liefde - Lonneker	7
4. Oecumenische Gemeenschap Helmerhoek	8
5. Opstandingskerk	8
6. Vredeskerk	9
3. TOEKOMSTBELEID - VRAAGSTELLING en ACHTERGRONDEN	10
3.1 Inventarisatie vraagstelling	10
3.2 Het huidige orgel van de Vredeskerk	11
3.3 Orgeltoepassing in relatie tot liturgie en kerkmuziek	12
3.4 De verkoopbaarheid van de wijkorgels	13
3.5 Een orgel voor de Vredeskerk in de nieuwe situatie	14
3.6 De kerkmuziek en de nieuwe exploitatie van de kerk	14
3.7 Kostenprognose	15
4. KWALITEITSNORMERING	16
4.1 Keuze van de orgelmaker	16
4.2 Financiering	17
4.3 Verzekering	17
5. KLIMAATBEHEERSING	17
6. AKOESTIEK	18
7. AANBEVOLEN VERVOLGONDERZOEK	18
8. VERDERE OPMERKINGEN	18
9. LIJST VAN AFKORTINGEN EN ADRESSEN	19
ALGEMENE VOORLICHTINGSBIJLAGE	
<i>Algemene aspecten aangaande het kerkorgel en het belang van het orgel en haar bespelers in de eredienst</i>	

Orgelinventarisatierapport ten behoeve van de toekomstige orgelvoorziening in de Protestantse Vredeskerk te Enschede

1. De opdracht

1.1 Algemeen

Op basis van de opdracht van de **Protestantse Gemeente Enschede** d.d. **28-11-2011** is door **Stef Tuinstra** namens de Commissie Orgelzaken een orgelinventarisatierapport opgesteld. De voorliggende rapportage geeft de bevindingen van het onderzoek weer en bevat adviezen voor mogelijke vervolgstappen.

De Commissie orgelzaken verzoekt de **Protestantse gemeente** de commissie op de hoogte te houden van de besluiten naar aanleiding van de uitgebrachte rapportage en met betrekking tot die eventuele vervolgstappen.

Adres Vredeskerk:

Varviksingel 139 (hoek Johan Wagenaarstraat)
7512 EK Enschede

Het adres van het contactpersoon van de opdrachtgever luidt:

G. Baas, voorzitter stedelijke werkgroep Eredienst en Kerkmuziek.

Ribbelthorst 52

7531 GC Enschede

053 - 433 71 30

E-mail: baas.gerrit@hetnet.nl

Monumentnummer: geen.

1.2 De vraagstelling

De Protestantse Gemeente Enschede (PGE) heeft besloten om de bestaande wijkverdeling geheel te herzien. De bestaande kerkgebouwen worden afgestoten op de Vredeskerk na. De Grote Kerk in het centrum blijft eveneens beschikbaar voor o.m. bijzondere diensten. Op de website van Reliwiki is hierover door de PGE het volgende vermeld:

De protestantse gemeente Enschede moet vier kerken afstoten. Oorzaak zijn de krimpende financiën vanwege teruglopend kerkbezoek. De scribe van de algemene kerkenraad, E. Neut-Verkaik, bevestigde donderdagmorgen desgevraagd een bericht hierover. De kerken die worden afgestoten, zijn de Opstandingskerk, de Detakerk, de Apostel Thomaskerk en de Verrijzeniskerk. De Verrijzeniskerk wordt gehuurd.

Het aantal wijkgemeenten zal worden teruggebracht van zeven naar drie. De Vredeskerk, de kapel Uit Liefde in Lonneker en de oecumenische geloofsgemeenschap aan de Helmerhoek blijven bestaan.

Voor alle drie de wijkgemeenten geldt dat in de toekomst de zondagse vieringen gehouden zullen worden in de Vredeskerk. Deze zal worden omgebouwd tot de centrale kerk van de gemeente. De capaciteit van die kerk wordt vergroot van 300 naar mogelijk 500 mensen. Op zondagmorgen zullen er dan twee diensten worden gehouden. Nu is dat er één.

De protestantse gemeente wil de Vredeskerk in het centrum van Enschede als stadskerk aanstellen om van daaruit missionaire initiatieven te ontplooiën. De gemeente wil daarnaast in elke wijk zichtbaar blijven. De bedoeling is dat er plekken worden gecreëerd van waaruit kerkelijke en maatschappelijke activiteiten worden ontplooid, zoals een inloopmiddag of een gesprekskring.

Uit een brief van de algemene kerkenraad blijkt dat alle wijkgemeenten van de protestantse gemeente te maken hebben met een teruggang van het aantal leden en een afnemende betrokkenheid. Hierdoor haalt de gemeente minder geld op met collectes en de actie Kerkbalans, terwijl de kosten voor onderhoud van de kerkgebouwen stijgen.

De sluiting is nodig omdat „de kleiner wordende wijkgemeenten er niet meer in slagen om de primaire functies van gemeente-zijn te vervullen. Daarnaast hebben de kerkrentmeesters voortdurend signalen afgegeven dat er bezuinigingen nodig zijn om ook in de toekomst tot sluitende begrotingen te komen”, aldus de algemene kerkenraad. De kerkenraad wil het inkrimingsproces in 2015 afronden. De Bethelkerk, een wijkgemeente van bijzondere aard, valt buiten het herstructureringsplan.

De vraagstelling voor de kerkmuziek en de orgels van de PGE is daarmee meervoudig. Kerkbouw en -inrichting, algemeen kerkmuziekbeleid en een passend orgel komen hier als één cluster samen. Er zal breed overleg nodig zijn met de kerkarchitect, de (nieuw benoemde) kerkmusici en het College van Kerkrentmeesters van de PGE.

- Hoe het orgelbezit van de PGE te saneren
- Welk orgel is het waard behouden te blijven
- Welk orgel zou kunnen worden verkocht
- Welk representatief orgel is in de Vredeskerk de beste optie?
- Hoe verhoudt zich e.e.a. tot de financiële baten en lasten die dit proces met zich meebrengt?

2. De bevindingen

2.1 De kerken en de orgels

Hieronder volgt een samenvatting van de orgels in de kerken waar het in dit proces om gaat. Ook worden voor de volledigheid de twee gebouwen genoemd die in principe nog wel in gebruik blijven, t.w. de kapel te Lonneker en het theater van de Oecumenische Gemeenschap Helmerhoek (OGH). Van elk instrument volgt bij de beschrijving een korte waarderings- en financiële waardeinschatting. De Grote Kerk blijft gemakshalve buiten beschouwing omdat de status en functie ervan niet ter discussie staat.

Bij alle genoemde orgels gaat het om instrumenten, globaal gezien, uit de Wederopbouwperiode (1945-1965) met mechanische sleepladen en dito speelmechanieken en registertractuur.

In alfabetische volgorde:

1. Apostel Thomaskerk
2. Detakerk
3. Kapel Uit Liefde, Lonneker
4. OGH - Helmer Theater (vh. Wijkgebouw Philadelphia)
5. Opstandingskerk
6. Vredeskerk

Alle genoemde orgels zijn in de laatste decennia in onderhoud geweest bij B.A.G. Orgelmakers BV te Enschede. De gebroeders Gerrit en Arjen Hoogendoorn die in die periode de firmanten waren en het werk uitvoerden zijn inmiddels met pensioen. De firma wordt sedert enkele jaren als klein onderhoudsbedrijf voortgezet door Wim Dijkhuizen.

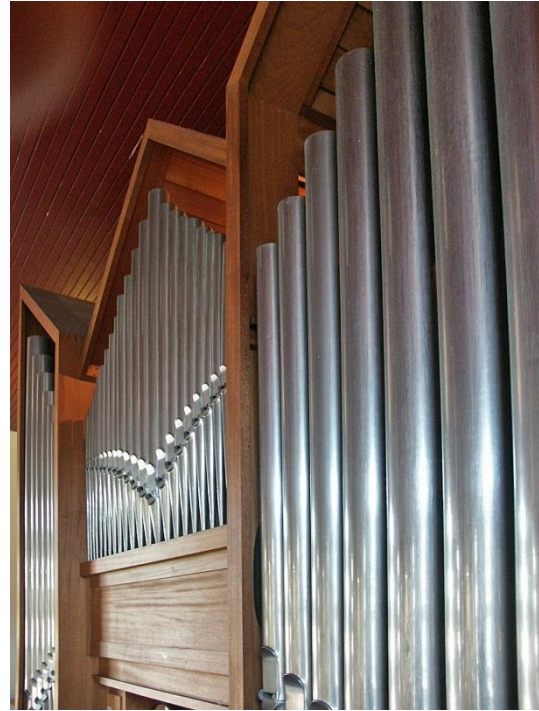
Bij elk orgel is pro forma een richtbedrag aangegeven in zake een mogelijke verkoopwaarde. De 'marktprijzen' zijn in dezen de laatste 10 jaar sterk gedaald als gevolg van het groeiende aantal orgels dat vanwege de landelijke sanering van kerkgebouwen van de PKN beschikbaar komt voor andere kerken. Omdat die keuze groter wordt zullen orgels, waarvan de technische staat niet up to date is, steeds moeilijker verkoopbaar zijn omdat een nieuwe eigenaar op het moment van aanschaf meteen wordt geconfronteerd met de nodige uitgave van herstellkosten ten behoeve van de nieuwe situatie elders.

1. Apostel Thomaskerk

Het orgel is in 1963 gebouwd door de firma Willem van Leeuwen Gzn. (Leiderdorp).

Dispositie (14 registers):

- *Hoofdwerk:* Prestant 8' - Roerfluit 8' - Octaaf 4' - Speelfluit 4' - Mixtuur 2' 2-4 sterk.
- *Nevenwerk:* Holpijp 8' - Prestant 4' - Gemshoorn 2' - Scherp 1' 3 sterk - Dulciaan 8'.
- *Pedaal:* Subbas 16' - Prestant 8' - Fagot 16' - Schalmey 4'.
- *Koppelingen:* Manuaalkoppel – pedaalorgel HW – pedaalorgel NW
- *Manuaalomvang:* C-f3. *Pedaalomvang:* C-f1.

Technische en artistieke staat

Het orgel is in 2005 door B.A.G. hersteld onder advies van ondergetekende en verkeert in goede staat, zowel technisch als qua klank.

Artistieke waardering

Het orgel is een mooie exponent van de orgelbouw na de Tweede Wereldoorlog, de z.g. neo-barokke periode. Mede door de uitstekende akoestiek van de kerk klinkt het orgel goed in de ruimte. Orgelmaker Van Leeuwen was destijds in labiaalregisters een goede orgelmaker, zijn tongwerken daarentegen vielen meestal slecht uit. Door de wijziging van de tongwerken van dit orgel in 2005 zijn het klankkarakter en de stemmingsstabiliteit daarvan sterk verbeterd. Met het orgel van de Detakerk is dit instrument momenteel het best klinkende orgel van de nu bestaande wijkkerken. En van alle orgels is deze in de beste staat. De kerk heeft een fraai interieur met goede proporties. Ook de ruimteakoestiek is uitstekend. Een gemiddelde nagalm in een lege en iets kortere in een bezette kerk, maar de orgelklank ontplooit zich steeds goed in de ruimte. Heel jammer dat deze kerk samen met dit orgel het veld moet ruimen. Verkoopwaarde ca. € 25.000,--.

2. Detakerk

a. Grote orgel

Het orgel is in 1956 gebouwd door de firma Willem van Leeuwen Gzn. (Leiderdorp).

Dispositie (15 registers, 2 transmissies):

- Hoofdwerk: Bourdon 16' - Prestant 8' - Roerfluit 8' - Octaaf 4' - Octaaf 2' - Mixtuur 5st - Trompet 8'
- Rugpositief: Holpijp 8' - Prestant 4' - Fluit 4' - Fluit 2' - Quint 1 1/3 - Sesquialter 2st - Scherp 4st - Kromhoorn 8' - Tremulant
- Pedaal: Transmissie van het Hoofdwerk
Bourdon 16' - Prestant 8'
- Koppelingen Manuaalkoppel – pedaalkoppel HW – pedaalkoppel RP
- Manuaalomvang: C-f3. Pedaalomvang: C-f1.

Technische en artistieke staat

Het orgel heeft in de loop der tijd slechts kleinonderhoud ondergaan door de firma B.A.G Orgelmakers (G. Hoogendoorn) te Enschede. Het orgel verkeert technisch in matig tot redelijk goede staat. De intonatie is redelijk tot goed, die van de tongwerken zeer matig tot redelijk. De penumatische tremulant is defect. Het kastwerk van het orgel behoudens de frontzijde verdient echter bepaald geen schoonheidsprijs: m.n. de onderkast en de achterwand zijn ietwat dun en slap, er zijn loszittende of slecht passende panelen van inferieure kwaliteit. Het schilderwerk verdoezelt dit enigszins, maar is op diverse plaatsen inmiddels weer beschadigd en qua kleur niet erg aantrekkelijk.

Artistieke waardering

Het uiterlijk is tamelijk fantasieloos, ronduit slecht geproportioneerd en qua kastwerk rommelig gemaakt. Ook de mechanieken zijn 'op z'n Van Leeuwens': geen wonder van mooi orgelmakerswerk, maar ze functioneren naar behoren, alhoewel de mechaniek hier door de tand des tijds wel tamelijk ontregeld is. De klank echter is in menig opzicht zelfs fraai te noemen, met name van de labiaalregisters. De tongwerken zijn beduidend minder goed. Daarvan is de Trompet nog het best. Al met al, samen met dat van de Thomaskerk, niet het fraaist ogende, maar wel fraaist klinkende orgel van de wijkkerken. De ruimteakoestiek is in een lege kerk redelijk goed. Weinig nagalm, maar de klank ontplooit zich wel goed in de ruimte. In een volbezette ruimte is de klank al gauw wat dood. De kerk heeft in tegenstelling tot de Vredeskerk en de Apostel Thomaskerk geen bijzondere architectuur. Verkoopwaarde ca. € 15.000,-.

b. Detakerk - kistorgel

In de Detakerk staat een kist/koororgel van B.A.G. van 1990, afkomstig uit 't Kleyne Vaert. Het is eigendom van AriensZorgpalet en is in de Detakerk neergezet tijdens de verbouwing van 't Kleyne Vaert. Daar worden echter geen diensten meer gehouden, terwijl op de andere locaties orgels voor diensten

aanwezig zijn. Het instrument staat nu vrijwel ongebruikt in de Detakerk in afwachting van een betere plek. Dit orgel zou in principe meteen naar de Vredeskerk kunnen worden overgebracht.

Dispositie (3 registers):

- Holpijp 8' - Fluit 4' - Prestant 2'
- Geen pedaal
- Manuaalomvang: C-f3.

Technische en artistieke staat

De technische staat van dit orgel is vrij goed. Het moet slechts een keer worden schoongemaakt, kleine gebreken verholpen en opnieuw gestemd. Het zou op termijn wellicht een goede zaak zijn om een transpositieinrichting bij het klavier te maken, zodat er t.b.v. de Oude Muziek (o.a. Bachcantates) ook een halve toon lager mee kan worden gemusiceerd.

Artistieke waardering

Het is een praktisch breed inzetbaar instrument en daarmee een uitstekend bruikbaar orgel voor de meest uiteenlopende concerten waarbij een orgelcontinuo nodig is. In het kader van het maken van een transpositieklavier zou een herintonatie meteen ook een goede optie zijn, waarmee het orgel qua klank iets beter mengt met een ensemble. Het is nu tamelijk solistisch van karakter.

Verkoopwaarde ca. € 5.000,--.

3. *Kapel Uit Liefde, Lonneker*

Dit orgel is, evenals het orgel van de OGH, een positiefmodel en is gebouwd door de Utrechtse orgelmakers Gebroeders Van Vulpen in 1966. Het verkeert in goede staat, mede dankzij een grote reparatie in 1988 door B.A.G. Alle schuimrubber ringen in de windlade die verteerd waren (veel windverlies) zijn toen vervangen door ringen van geweven vilt. De registers Prestant 4', Octaaf 2' en Mixtuur zijn daarbij tevens iets bijgeïntoneerd (een al te geprononceerde 'spuck' iets teruggenomen). In 1997 is het schokbrekertje voorzien van nieuw leer.

Dispositie (5 registers):

Manuaal: Holpijp 8', Prestant 4', Roerfluit 4', Octaaf 2', Mixtuur II sterk (gedeeld in bas en discant).

Pedaal: Aangehangen.

Manuaalomvang: C-f3. Pedaalomvang: C-d1.

Technische en artistieke staat

De technische staat van dit orgel is goed. Het moet slechts een keer worden schoongemaakt, kleine gebreken worden verholpen en opnieuw gestemd.

Artistieke waardering

Het is een praktisch breed inzetbaar instrument en daarmee een uitstekend bruikbaar orgel voor kleine kerk- en kapelruimten. Ook bij uiteenlopende kamermuziekconcerten waarbij een orgelcontinuo nodig is, kan dit orgel goede diensten bewijzen.

De ruimteakoestiek is navenant aan een kapel met weinig tot geen nagalm, maar de klank ontplooit zich in de ruimte wel op natuurlijke wijze.

4. Oecumenische Gemeenschap Helmerhoek – Helmer Theater (vh. Wijkgebouw Philadelphia)

Op 21 mei 1967 nam men een nieuw orgel in gebruik in wijkgebouw Philadelphia te Enschede, gebouwd door de firma Van Vulpen. Na sluiting van dit gebouw in 1970 werd het orgel in de Vredeskerk geplaatst. In 2005 werd het overgeplaatst naar de huidige locatie. Dit orgel is vrijwel identiek aan dat van de kapel te Lonneker.

Dispositie (5 registers):

Manuaal: Holpijp 8', Prestant 4', Roerfluit 4', Octaaf 2', Mixtuur II sterk (gedeeld in bas en discant).

Pedaal: Aangehangen.

Manuaalomvang: C-f3. Pedaalomvang: C-d1.

Technische en artistieke staat

Idem als dat van de kapel van Lonneker. Dit orgel heeft geen windladereparatie gehad, maar de windhuishouding is correct winddicht.

Artistieke waardering

Idem als dat van de kapel van Lonneker. Van enige ruimteakoestiek voor muziek is geen sprake. Het is meer een studioruimte met overal sterk dempende materialen. Een orgel kan in een dergelijke ruimte niet klinken. Dit orgel verdient beter. Omdat dit in de zaal zelf ook zo ervaren wordt, wordt het orgel heden ten dage

nauwelijks meer in de diensten gebruikt en benut men de vleugel. Ook de stijl van liederen die men er zingt is meer gebaat bij begeleiding met de vleugel dan met het orgel. Het zou wellicht aan te bevelen zijn om dit orgel opnieuw naar de Vredeskerk terug te plaatsen als koororgel.

Verkoopwaarde ca. € 7.000,-.

5. Opstandingskerk

Dit orgel is een destijds als populair seriemodel gebouwd door Ernst Leeftang Orgelbouw in 1967. Een vrij grote reparatie heeft plaatsgehad in 1998 door B.A.G.. Daarbij zijn bij de mechanieken geheel opnieuw ingeregeld. Verder algehele schoonmaak en het verhelpen van lekkage bij de transmissieblokken. Na herplaatsing is het pijpwerk op correcte aanspraak nagelopen (geen herintonatie).

Dispositie (9 registers):

- *Hoofdwerk:* Prestant 8' - Holpijp 8' - Octaaf 4' - Mixtuur 3 sterk (vh. 4 sterk).
- *Nevenwerk:* Roerfluit 8' - Open Fluit 4' - Octaaf 2' - Regaal 8'.
- *Pedaal:* Subbas 16'.
- *Koppelingen:* Manuaalkoppel – pedaalkoppel HW – Pedaalkoppel NW.
- *Manuaalomvang:* C-g3. *Pedaalomvang:* C-f1.

Technische en artistieke staat

De algehele staat is goed, op enkele kleine details na. Het orgel heeft, zoals alle van dit model, een aantrekkelijk uiterlijk met een goede en natuurlijke verhouding tussen klassieke proporties en de 'vertaling' daarvan in een moderne vormgeving. De speelaard is niet verfiend en direct, o.a. vanwege de overmatige invoering van de bewegende onderdelen.

Artistieke waardering

De klank is functioneel maar niet echt boeiend: een neo-barok klankbeeld waarvan 'de scherpe kantjes' er afgehaald zijn, maar waarbij tegelijk een zekere saaiheid is geïntroduceerd.

De Regaal heeft experimentele koppen van bakeliet. Het register klinkt nogal kaal, houdt niet best stemming en wordt daardoor vrijwel nooit gebruikt.

De ruimteakoestiek is droog met zeer weinig nagalm. Het orgel zou dan juist een zo interessant mogelijke klank moeten hebben om het grote gemis van een goede akoestiek te compenseren. Dat is nu niet het geval.

Verkoopwaarde ca. € 12.000,--.

6. Vredeskerk

Het orgel is na de nieuwbouw van de kerk in 1955 origineel voor deze kerk gemaakt door de fa. Flentrop te Zaandam. Technisch herstel vond plaats in 1995 door de fa. BAG onder advies van ondergetekende. Toen is de manuaalwindlade geheel gerestaureerd. De pedaalwindladen zijn gerepareerd, de mechaniek opnieuw ingeregeld en de meest in het oor liggende intonatiegebreken werden bijgewerkt middels een kleine intonatie-rouche. Sindsdien is er regulier klein-onderhoud gepleegd. Foto: zie pag. 1

Dispositie (16 registers):

- *Hoofdwerk:* Prestant 8' - Roerfluit 8' - Octaaf 4' - Vlakfluit 2' - Mixtuur 3-4 sterk - Regaal 8' (chamade).
- *Nevenwerk:* Holpijp 8' - Koppelfluit 4' - Prestant 2' - Nasard 1 1/3' - Scherp 3 sterk.
- *Pedaal:* Bourdon 16' - Prestant 8' - Woudfluit 4' - Ruispijp 4 sterk - Musette 16'.
- *Koppelingen:* Manuaalkoppel – pedaalkoppel HW – pedaalkoppel NW
- *Manuaalomvang:* C-f3. *Pedaalomvang:* C-f1.

Technische en artistieke staat

De technische toestand van het orgel is sinds 1995 duurzamer gemaakt, vooral wat betreft de manuaalwindlade. De pedaalwindladen en de mechanieken zijn toen slechts provisorisch hersteld. Daardoor is de algehele toestand van het orgel redelijk, maar wel ontregeld. Een grote schoonmaak is gewenst en of de pedaalwindladen een vergelijkbare herstelbeurt moeten hebben als die van de manualen zal in de verdere toekomst zeker nodig zijn. Een aantal chamadepijpen zijn niet stevig genoeg verankerd en breken bijna af bij de koppen. De klank van het tongwerk is sterk ontregeld, nogal scherp en het register

houdt slecht stemming. Het wordt daarom vrijwel nooit gebruikt. Ook de overige intonatie behoeft inmiddels een intensieve correctie om weer het oude niveau van 1955 te kunnen representeren.

Artistieke waardering

Het ontwerp en de aanleg van het orgel zijn karakteristiek voor de fa. Flentrop uit die periode en getuigen van durf en creativiteit. De klank van het orgel is eveneens karakteristiek en vertegenwoordigt volledig de neo-barok, wellicht van alle in dit rapport genoemde orgels wellicht het meest uitgesproken. De klank is daarom licht en helder, maar met relatief weinig draagkracht omdat er in die tijd weinig aandacht was voor een volle dragende orgelklank voor een dito gemeentezang. Het iets kleinere orgel van de Detakerk is bv. iets luider en draagkrachtiger dan dat van de Vredeskerk. De dispositie biedt naar de huidige inzichten te geringe mogelijkheden tot gevarieerd spel, ook omdat de beide tongwerken weinig draagkrachtig zijn en slecht stemming houden en daardoor weinig tot niet gebruikt worden. Al met al is het orgel eigenlijk al vanaf 1955 te klein voor deze kerk, ook omdat het ver achterop het orgelbalkon staat. Het was ooit de bedoeling dat er samen met een cantorij vóór het orgel gemusiceerd zou kunnen worden. Vanwege de gebleken betere klankverhouding en klankmenging heeft de cantorij heden ten dage meer de behoefte om achter het liturgisch centrum in de koornis te staan. Daarmee is de plaatsing van het Flentroporgel nu niet meer zo functioneel als vroeger gedacht was. Ook moet dus gezegd worden dat, ondanks het zo eigen klankconcept, dit orgel in de huidige tijd niet meer zo aanspreekt.

Verkoopwaarde ca. € 16.000,--.

3. Toekomstbeleid - vraagstelling en achtergronden

In het kader van dit rapport heb ik veel steun mogen ondervinden van de stedelijke werkgroep Eredienst en Kerkmuziek, dhr. Gerrit Baas, Matthijs Kraan en de onderstaand genoemde organisten. Hieronder voeg ik integraal een discussienotitie in van Dick van der Meulen die een inventarisatie heeft gemaakt welke vragen beantwoord zullen moeten worden.

3.1 Inventarisatie vraagstelling

“Orgel(s) in de Vredeskerk

Nu de vernieuwbouwing van de Vredeskerk concrete vormen krijgt, lijkt het ons een geschikt moment om te kijken naar wat dit betekent voor het orgel in de Vredeskerk. Het orgel heeft immers, in ieder geval tot op heden, een centrale rol in de liturgie. Bovendien gaat er een sterke invloed uit van de wisselwerking tussen kerkruimte en het orgel op onder andere de klankbeleving in de ruimte, samenwerking tussen actoren tijdens de liturgie(waaronder gemeente, voorganger(s), cantor, cantorij en andere instrumentalisten) en duurzaamheid van het instrument. Om te bepalen welke keuzes we als

kerkgemeenschap maken met betrekking tot het orgel, pleiten we daarom om meerdere van dit soort aspecten mee te nemen in de besluitvorming, uiteraard samenhangend met de visie van de PGE op kerkmuziek.

Ter ondersteuning van een discussie hierover is dit document bedoeld. We zetten een aantal mogelijke scenario's m.b.t. het orgel op een rij, aangevuld met diverse criteria op basis waarvan tussen de scenario's een keuze gemaakt kan worden. Hoewel het gebruik van andere instrumenten, bv. een vleugel, gezien de actuele kerkmuzikale ontwikkelingen voor de hand ligt, is dit stuk niet bedoeld om de keuze hiervoor te onderbouwen. Wel kijken we naar de mogelijkheden voor de organist om samen te werken met andere instrumentalisten.

Hier volgt een eerste opzet voor eventuele scenario's, deze staat uiteraard open voor veranderingen en aanvullingen:

- 1. Niets doen. Het orgel blijft staan waar het staat en er wordt niets aan gedaan.*
- 2. Het bestaande orgel in optimale staat herstellen.*
- 3. Het bestaande orgel uitbreiden met stemmen.*
- 4. Het bestaande orgel naar voren verplaatsen en evt. iets omlaag brengen.*
- 5. Het bestaande orgel verplaatsen naar de begane grond.*
- 6. Een 2e hands koororgel aanschaffen voor bij het liturgisch centrum (afkomstig uit één van de PGE-kerken, of van elders).*
- 7. Het bestaande orgel vervangen door een ander 2e hands orgel (afkomstig uit één van de PGE-kerken, of van elders).*
- 8. Het bestaande orgel inruilen voor een ander orgel en deze plaatsen op de begane grond.*
- 9. ... (of combinaties van deze).*

Hier volgt een eerste opzet voor criteria op basis waarvan we de scenario's gaan evalueren:

- a. Kosten.*
- b. Samenwerking tussen organist, gemeente, voorganger, cantor, cantorij en andere musici.*
- c. Technische duurzaamheid van het orgel.*
- d. Klankbeleving in de kerkruimte.*
- e. Grondtonigheid en klankvariatie voor goede gemeentezangbegeleiding.*
- f. Geschiktheid voor uitvoering van muziek uit verschillende stijlperiodes (bv. barok en romantiek).*
- g. Gebruik als koororgel of tijdens bijzondere diensten (bv. cantatediensten).*
- h. ...*

Verder noemen we nog de volgende aandachtspunten:

- Eventuele verrijdbaarheid van een koororgel en/of vleugel tussen ontmoetingsruimte en kerkzaal.*
- Een opstelling met stoelen rondom en vlakbij het orgel is om verschillende redenen niet handig.*
- Bescherm het orgel tijdens de verbouw van de kerk.*
- Nieuwe verwarmingsinstallaties kunnen met luchtvochtigheid geleverd worden. Bij de KM III cursus kunnen Sander/Jan Willem en Ymte eventueel om referenties/details vragen..*

Het initiatief voor dit praatstuk is genomen door een groep van organisten van de PGE (Sander Venema, Ymte Westra, Lucas Doosje, Martin Koning, Jan Willem Fikse en Dick van der Meulen) in samenwerking met de stedelijke werkgroep eredienst en kerkmuziek. Wij hopen hiermee in gesprek te treden met de algemene kerkenraad, de kerkrentmeesters, de bouwcommissie en andere geledingen binnen de PGE”.

3.2 Het huidige orgel van de Vredeskerk

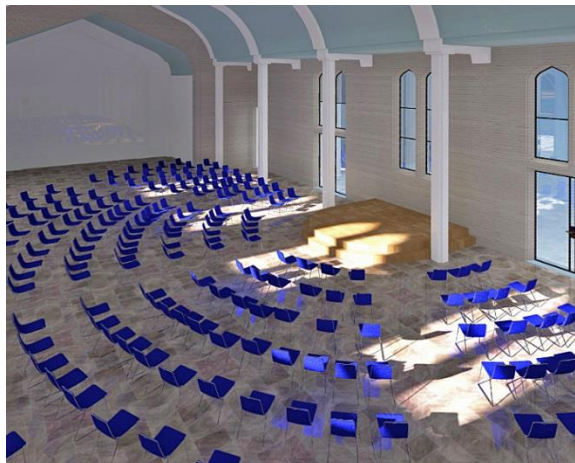
Gezien de huidige geëvolueerde inzichten van een halve eeuw protestantse kerkmuziek zijn de eisen die aan een orgel worden gesteld, nogal veranderd. Met name omdat het bewustzijn sterk is gegroeid dat de

oude monumentale orgels in Nederland vaak mooier en draagkrachtiger klinken dan de meeste nieuwe, heeft dit bij ettelijke orgels uit de Wederopbouwperiode in geval van grootonderhoud al geleid tot forse aanpassingen.

Het is al even gememoreerd: door dit historisch gegroeide voortschrijdend inzicht zal de huidige klank van het Flentroporgel van de Vredeskerk voor de nieuwe functie van deze kerk, na de fusie en de verbouw van het interieur, onvoldoende bevredigend zijn. Algehele herintonatie zal dit euvel helaas niet voldoende kunnen verhelpen omdat het orgel eigenlijk al te klein was en straks helemaal zal zijn nu het aantal zitplaatsen met 2/3 wordt vergroot, van 300 naar 500. Dispositieaanpassingen kunnen slechts op beperkte schaal en binnen het kader van de huidige indeling en plaatsing van het pijpwerk op de windladen plaatshebben. De nu aanwezige tongwerken kunnen niet zonder meer vervangen worden omdat het uitgekiende concept van dit orgel zulks niet toelaat. Wanneer men redeneert vanuit enige ambitie – de Vredeskerk wordt wel dé representatieve PKN-kerk van Enschede – moet men erkennen dat het huidige orgel helaas te klein en te weinig representatief is voor de nieuwe PKN-gemeente van straks. Jammer voor dit op zich karakteristieke orgel, maar vervanging lijkt daarom voor de hand te liggen.

3.3 Orgeltoepassing in relatie tot liturgie en kerkmuziek

- Met de constatering bij 3.2 is meteen al een nee-antwoord gegeven op de punten 1-5 in de notitie van Dick van der Meulen (VdM).
- De beide in dit rapport beschreven positief-orgels van *Lonneker* en *OGH* blijven vooralsnog op hun plaats staan. Ze kunnen dus helaas niet dienen als ja-antwoord bij punt VdM/6, tenzij mijn advies wordt overwogen om het OGH-orgel daadwerkelijk als koororgel in de Vredeskerk te plaatsen, vanwege de kerkmuzikale stijl (en inmiddels ook traditie) in beide kerken. Dit zou een goede oplossing kunnen zijn voor beide locaties.
- Zoals al bij de beschrijving van het *kistorgel*, dat nu vrijwel functieloos in de Detakerk staat, is vermeld, kan dit orgel in de Vredeskerk uitstekend functioneren als (derde) orgel, maar dan als continuo-orgel bij kleine orkestbezetting, koren en/of solisten.
- Voor wat betreft het *grote orgel* in de *Vredeskerk* blijven over de punten VdM /7-9. Inruiling met een orgel van elders lijkt de aangewezen weg, maar dat zal zonder grote investeringen heel lastig uitvoerbaar worden. Plaatsing van een orgel in de koornis, zoals ook door de werkgroep en ondergetekende op de bezokedag n.a.v. dit rapport is besproken, acht ik na ampele overweging geen goede optie. De gehele koorruimte zal door een orgel in beslag genomen worden waardoor koren en instrumentalisten hun musicerruimte voor een groot deel kwijt zijn. Een rugpositief en een pedaal beganegronds opstellen is visueel zeer onaantrekkelijk en zal afvallen bij de mogelijkheden om een orgel met dat soort delen te plaatsen. Ook dit zal veel extra kosten met zich meebrengen omdat in dat geval een orgel van elders alsnog geheel verbouwd moet worden.

- Visueel-architectonisch is de koornis essentieel in dit kerkgebouw. Het liturgisch centrum vóór de nis vormt tezamen met dit koorgedeelte een fraaie geheel en geeft een sterk gevoel van ruimte, verstillend en meditatie (m.i. een van de onmisbare pijlers in de eredienst!), zeker indien de stoelen bij verschillende kerkdiensten in de lengterichting van de kerk blijven opgesteld i.p.v. een tevens voorgestelde halve cirkel in dwarsrichting.
- Indien men flexibel wil blijven t.a.v. de plaats van het liturgisch centrum verdient het aanbeveling om het podium met de lessenaar voor de prediking gemakkelijk verplaatsbaar te maken zodat er voor kan worden gekozen om zowel in de lengte- als de breedterichting van de kerk een opstelling te kiezen al naar gelang e.e.a. gewenst wordt.
- Bij het kiezen van de kleuren van het vernieuwde interieur zal het op enkele tekeningen ingekleurde licht blauw van het gewelf en het donkerblauw van losse stoelen een erg 'koele', nuchtere en ook dominante uitwerking geven bij een architectuur als die van de Vredeskerk, die niet voor niets een gemeentelijk monument van de Wederopbouwperiode is. Het verdient daarom aanbeveling meer met natuurlijke 'aarde'- en mediterrane kleuren te werken, in combinatie met warm- of cremewit, zoals men dat oorspronkelijk ook heeft gedaan. Deze passen ook veel beter bij het aanwezige nog originele gebrandschilderd glas.

3.4 De verkoopbaarheid van de wijkorgels

A. *Bepaling nieuwbouwwaarde*

Uitgaande van de gemiddelde nieuwbouwpraktijk van kleine tot middelgrote orgels van de gerenommeerde orgelmakers kost een nieuw instrument ongeveer € 22.000,- tot € 25.000,- incl. BTW. Uitgaande van het laatstgenoemde bedrag komt dit voor 16 registers (de grootte van het huidige orgel in de Vredeskerk) op ca. €376.000,- (kosten orgelmaker). Incl. alle overige bijkomende kosten ca. € 440.000,- all in.

B. *Bepaling verkoopwaarde*

De waardebepaling bij verkoop kan zijn gebaseerd op het uitgangspunt dat de totale investering voor de nieuwe eigenaar de helft van de nieuwbouwwaarde excl. BTW (dus slechts gerekend over de orgelmakerskosten) niet mag overstijgen. Het instrument moet hiervoor wel in optimale toestand zijn gebracht en compleet zijn afgebouwd. De berekening (in globaal afgeronde bedragen) is dan als volgt: Nieuwbouwwaarde (excl. BTW) ca. € 311.000,- : 2 = € 155.500,- – € 131.500,- (= gemiddelde herstellingen à € 110.500,- , plus BTW) = € 24.000,-.

C. *Toelichting*

Uiteraard is de hier genoemde voorstelling van zaken in hoge mate theoretisch. De waarden zijn immers in grote mate afhankelijk van de emotionele waarde die door belanghebbende aan het object wordt toegekend. (De mogelijkheid tot) een aansprekende visuele en auditieve beleving maakt de bereidheid tot investeren groter. Daarmee is het treffen van de juiste belanghebbende bij verkoop van doorslaggevend belang.

Vanwege de voortschrijdende ontkerkelijking en het gestaag toenemende aantal kerksluitingen, en daarmee het dito aantal orgels dat te koop staat, heeft het aanbod steeds groter doen worden in vergelijking tot de vraag. Reden waarom de verkoopprijzen tot een nog niet eerder vertoond dieptepunt zijn gedaald. In de huidige marktsituatie kan een netto verkoopprijs van de huidige orgels van € 5.000,- tot € 25.000,- een goed resultaat worden genoemd.

Bij de bovengenoemde bedragen is deels met en deels zonder BTW gerekend. Indien kerken onderling transacties afsluiten behoeft hierover geen BTW berekend te worden. Het toegevoegde werk door derden is inclusief BTW gerekend.

D. *Verkoopbaarheid wijkorgels*

Zoals uit het bovenstaande blijkt is de kans dat een orgel verkocht kan worden het grootst bij die instrumenten die in aantoonbaar goede staat verkeren. Orgels met meer of minder gebreken zullen al gauw twijfel doen geven bij potentiële kopers. De ervaring leert intussen dat deze orgels jaren lang onverkoopbaar blijken te zijn. Als ze dan ook nog eens gedemonteerd zijn en opgeslagen liggen wordt

de kans nog kleiner. Men kan zich immers geen goede voorstelling maken van het instrument hoe het in werkelijkheid er uit ziet en hoe het zal klinken.

Zoals ik al heb aangegeven acht ik de orgels van de Apostel Thomaskerk en de Opstandingskerk het best verkoopbaar, die van de Vredeskerk matig en van de Detakerk slecht. Het verkopen van de twee eerstgenoemde instrumenten zou ongeveer € 37.000,-- op kunnen leveren. Het mogelijke verlies dat wordt geleden op de twee laatstgenoemde orgels bedraagt mogelijk € 31.000,--.

De andere twee orgels blijven hopelijk in bezit van de PGE. De kosten van overplaatsing en herstel van die twee orgels zal rond € 20.000,-- bedragen.

3.5 Een orgel voor de Vredeskerk in de nieuwe situatie

Plaatsing van een orgel op het huidige orgelbalkon waar nu het Flentroporgel staat is het meest voor de hand liggend. Echter, plaatsing op dat balkon is vanwege de gering beschikbare hoogte niet anders op te lossen dan dat een orgel meer in de breedte dan in de hoogte zal moeten worden gebouwd. De meeste ter beschikking komende orgels van elders zijn te hoog. Bv. dat van de Detakerk kan daarom niet zonder meer naar de Vredeskerk overgeplaatst worden.

Al met al is mijn advies voor het grote orgel als volgt:

- Op het huidige orgelbalkon dient een orgel te komen dat groot genoeg is voor de nieuwe taak en ook representatief is voor de enige PKN-kerk van Enschede. Een goed en relatief groot orgel stimuleert als een permanent beschikbaar (blaas)orkest de goede kerkmuziek ten zeerste en trekt bovendien goede organisten aan. Voor minder zou men eigenlijk niet moeten willen gaan.
- De orgels van de andere wijkkerken leveren met hun relatief geringe verkoopwaarde tezamen minder op dan om het materiaal van deze orgels te integreren t.b.v. het bij het zo-even nieuwe grote orgel in de Vredeskerk. Veel van dat materiaal is goed 'recycle'baar.
- Het 'nieuwe' orgel wordt dus niet geheel nieuw, maar kan worden samengesteld uit onderdelen en pijpwerk van de vier ter beschikking komende orgels uit de Detakerk, Opstandingskerk, Apostel Thomaskerk en de Vredeskerk. De gedachte daarbij dat straks de nieuwe orgelklanken zijn 'gezaaid' uit de 'loten' van de oude wijken is daarbij m.i. een mooie metafoor.
- Met een fraai orgel op deze plek kan ook uitstekend samen worden gemusiceerd met een koor en/of orkest in de koornis aan de overzijde achter het liturgisch centrum. Met de moderne draadloze communicatie-apparatuur, die bv. wel wordt gebruikt in grote Europese stadskerken door (semi-) beroepskoren en in Engeland bv. door de kathedrale koren, is een exact gelijktijdig samen musiceren op enige afstand van elkaar geen enkel probleem meer. Bovendien horen de kerkgangers de muziek stereofonisch van beide kanten van de kerk komen, hetgeen onuitwisbare emotionele indrukken kan geven.

3.6 De kerkmuziek en de nieuwe exploitatie van de kerk

Zoals het besluit tot het samengaan van de afzonderlijke wijkgemeentes in één nieuwe centrumgemeente door het kerkbestuur is verwoord, kan dit een ietwat negatief beeld geven: er komen niet meer genoeg kerkbezoekers, dus moet men de tering naar de nering zetten. Het geeft ook enigszins een indruk alsof men het hoofd een beetje in de schoot legt en meer gericht is op een naar binnen gekeerd handelen. In dit persbericht wordt immers slechts een nieuwe missionaire functie van de vernieuwde kerk genoemd.

Het ene is wellicht waar, maar een krimpende kerk biedt ook kansen als nooit tevoren, ook kansen dus die de gezamenlijke wijken met hun orgels niet hebben kunnen bieden. Wanneer men elan en zelfbewustzijn toont, de deuren naar de maatschappij wijd open zet en laat zien wat de kerk allemaal in huis heeft aan geloof, missie en traditie en aan kunst en cultuur dan zal men merken dat de kerk in de huidige tijd zeker bestaansrecht gegund wordt en in toenemende mate ook krijgt!

Zoals de plannen laten zien wordt de Vredeskerk een multi-funcioneel gebouw dat bovendien niet alleen voor kerkdiensten op zondagmorgen bestemd is, maar waar ook allerlei culturele evenementen van zeer uiteenlopende aard plaats kunnen vinden. Deze exploitatie vraagt overigens tevens om een professionele beheerder/koster/ activiteitenmanager die bv. als zzp-er voor en in samenwerking met de kerk en haar vele vrijwilligers op die wijze veel extra inkomsten kan genereren.

Eén van de pijlers van de kerkelijke cultuur van verleden en heden is de kerkmuziek in traditionele vorm en heden ten dage ook met nieuwere uitingen (zie het nieuwe Liedboek). Naast de krachtige traditionele protestantse gemeentezang valt te denken aan muziek voor koren, orkesten van diverse samenstellingen van klein tot groot. Daarbij is een relatief groot multi-stilistisch orgel onmisbaar.

De gedachte dat dergelijke muzikale evenementen slechts in de Grote Kerk aan de Markt kunnen plaatsvinden en dat de Vredeskerk ‘slechts’ voor kerkdiensten geschikt ‘hoeft te zijn’ zou niet alleen getuigen van een miskenning van de eigen identiteit en mogelijkheden van de Kerk in de Stad, maar zal daarmee tevens de (breedte van de) exploitatie van de Vredeskerk sterk benadelen. Activiteiten van vergelijkbare strekking in zowel de Grote Kerk als de Vredeskerk hoeven elkaar niet uit te sluiten, maar kunnen elkaar juist ook versterken. Een goede muziek-, kunst- en wetenschapsprogrammering door professionele beleidsmedewerkers biedt daartoe in een stad als Enschede, met zo’n groot achterland aan zowel Nederlandse als Duitse zijde, onvermoede mogelijkheden.

Vandaar mijn voorstel van een zo groot mogelijk orgel in de Vredeskerk als basis voor zowel kerkelijk als concertant gebruik. Een eenmalige diepteinvestering daarin zal door de jaren heen deels terugverdiend kunnen worden met een veel betere exploitatie van het gebouw en van een groeiende kerk. De erediensten met zoveel mogelijk goede kerkmuziek zullen daarbij de grootste aantrekkingskracht blijven vormen om het geloof te beleven, er van te genieten en ook niet- of randkerkelijken aantrekken!

Multi-functioneel kan/moet tevens betrekking hebben op de *akoestiek*. Een goede akoestiek is een voorwaarde voor een optimale beleving van de hierboven genoemde gebruikswaarden. Deze zou zo ingericht kunnen worden dat ze zowel geschikt is als meer ‘kathedrale’ akoestiek met enige nagalm voor de traditionele kerkmuziek, als voor meer moderne kerkmuziek en kamermuzikale evenementen, tentoonstellingen, lezingen, congressen en symposia e.d., waarbij minder nagalm gewenst is. Dit kan geschieden met gordijnen die bij ramen of muurvlakken zijn aangebracht en naar believen deels, danwel geheel opengetrokken kunnen worden. De gordijnen kunnen in open rustpositie in koven hangen om zodoende een zo weinig mogelijk dempende werking te hebben. Zie verder bij punt 7 op pag. 18.

3.7 Kostenprognose

De hier genoemde bedragen zijn richtbedragen en contextgevoelig. De gezamenlijke verkoopwaarde van de genoemde vijf orgels (m.u.v. de kapel te Lonneker) is ca. € 80.000,--.

Mogelijkheid A

Een nieuw orgel ter grootte zoals dat zou kunnen worden samengesteld uit het materiaal van de genoemde orgels kost, afhankelijk van de uiteindelijke grootte, geheel nieuw ca. € 780.000,-- (ca. 30 tot 35 registers). Met gebruikmaking van bestaand materiaal kan dit worden gereduceerd tot ca. € 350.000,-- all in. Dat is nog een fors bedrag, maar de winst is toch wel maar liefst € 430.000,--!

Mogelijkheid B

Er kan ook nog worden overwogen om een iets kleiner samengesteld orgel te willen maken (20 tot 25 registers) en één van de genoemde orgels alsnog proberen te verkopen. Zoals gezegd lijken orgels van de Opstandingskerk en de Apostel Thomaskerk daarbij nog de meeste kans te maken. Richtprijzen zijn dan ca. € 280.000,-- minus de prijs van een verkocht orgel, wordt ca. € 265.000,--. Men ziet dus wel dat de reductie van de grootte van een orgel helaas niet evenredig is aan de prijs omdat voor beide instrumenten een aantal basale bijkomende bouwkundige werkzaamheden hetzelfde zijn. En als er toch materiaal genoeg voorhanden is, waarom zou men het dan niet benutten? Materiaal niet benutten is in dit verband in feite geld weggooien.

Mogelijkheid C

Wanneer men dit alles toch niet zit zitten, of geen belang hecht aan goede kerkmuziek als één van de pijlers van de PGE, en derhalve slechts uit financiële overwegingen het bestaande Flentroporgel wil

herstellen, zal merken dat dit toch al met al nog wel tenminste € 80.000,-- gaat kosten. Wanneer de genoemde twee van de vier wijkorgels binnen 5 jaar verkocht kunnen worden kunnen de kosten op termijn worden gereduceerd tot € 43.000,--. Men blijft dan wel zitten met de andere twee orgels die hoogstwaarschijnlijk onverkoopbaar zullen zijn en qua materiaal derhalve ook nauwelijks tot geen rendement kunnen opbrengen. Daarmee blijft dus ruim € 30.000,-- onbenut en wordt dat geld eigenlijk weggegooid.

Met deze optie betaalt men toch nog een aanzienlijk bedrag voor een situatie die uiteindelijk niemand zal bevredigen. Zeker op termijn zal blijken dat een investering voor deze optie derhalve geen rendement brengt, maar slechts veel geld kóst.

Daarom is het aan te bevelen direct ambitie te tonen en er bij de financiering, bij alles wat in samenwerking met projectontwikkelaars met de gebouwen gaat gebeuren, mee rekening te gaan houden dat een goed orgel voor de Vredeskerk voor minimaal € 350.000,-- op de totaalbegroting komt te staan en herstel en overplaatsing van de andere twee kleine in dit rapport genoemde orgels samen € 20.000,--; totaal dus € 370.000,--.

Wanneer e.e.a. later toch nog te hoog blijkt te zijn kan er nog altijd bezuinigd worden door een soberder plan B in te zetten. Andersom gaat immers al helemaal niet... . Het verdient aanbeveling een plan B meteen paraat te hebben om zo een zo transparant mogelijke voorlichting aan de Kerkenraad te kunnen geven.

De plannen A t/m C overziende lijkt het me de aangewezen weg om een vervolgtraject in te zetten door de orgeladviseur op te dragen om plannen te ontwikkelen voor een model A (ideaalstreven) en model B (soberder variant) in de zin zoals bovengenoemd (zie onder bij 7).

4. Kwaliteitsnormering

4.1 Keuze van de orgelmaker

Zowel restauraties als onderhoud dienen bij monumenten verricht te worden door daartoe gekwalificeerde en gespecialiseerde bedrijven. De kwalificatienormen voor deze bedrijven kunnen als volgt worden samengevat:

- a. De bedrijven dienen met gepast respect voor het instrument voorstellen voor herstel aan te reiken op basis van een reële- en zakelijk nuchtere visie; voor een buitenproportionele commerciële houding moet worden gewaakt.
- b. De bedrijven dienen degelijk en precies werk te leveren en de beste geëigende materialen te gebruiken.
- c. Afspraken dienen betrouwbaar en binnen de afgesproken termijn nagekomen te worden.
- d. Het bedrijf dient zowel in personele- als financiële sfeer goede en betrouwbare vooruitzichten te hebben; ze moet bv. een ruime orderportefeuille kunnen aantonen en eventueel een bankgarantie kunnen overleggen.
- e. Er kan probleemloos en open met de leden van het bedrijf worden gecommuniceerd, zowel persoonlijk als zakelijk.
- f. Doorgaans verricht het restauratiebedrijf tevens het onderhoud. Plotseling noodzakelijke reparaties dienen terstond te worden uitgevoerd, ongeacht de afstand en voor tarieven als ware het een orgelmaker uit de directe omgeving.
- g. Ook het jaarlijkse onderhoud dient voor redelijke prijzen gedaan te worden.
- h. Enkele (Europese) uitzonderingen daargelaten dienen de bedrijven aangesloten te zijn bij de ‘Vereniging van Orgelbouwers in Nederland’ (VON).

De juiste keuze voor een restaurateur/onderhoudsspecialist omvat *alle* bovengenoemde aspecten.

De bovenstaande opsomming lijkt als een open deur. Toch komt het nog maar al te vaak voor dat men het met orgels wat dit betreft niet zo nauw neemt. Liefhebberij (meestal uit goede bedoelingen) van amateur

doe-het-zelvers, gebrek aan breed inzicht in de samenhang en soms louter onwetendheid of desinteresse zijn hiervan meestal de oorzaak.

De bij de VON aangesloten bedrijven hanteren o.a. dezelfde leveringsvoorwaarden en een gedragsregulatief. Deze zijn tot stand gekomen in nauw overleg met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, de Commissie orgelzaken voor de Protestantse Kerk in Nederland en de vereniging 'College van Orgeladviseurs in Nederland'.

Momenteel is er een relatie met de fa. B.A.G. te Enschede voor het onderhoud van het orgel. Zij voldoet momenteel nog wel aan de bovengestelde criteria, alhoewel er helaas bijgezegd moet worden dat het vroegere niveau van dit bedrijf onder leiding van de gebroeders Hoogendoorn bij lange na niet meer gehaald wordt. Deze orgelmakerij behoort dan ook niet meer tot de top van Nederlandse bedrijven op dit terrein. Het onderhoud voert ze uit voor weliswaar redelijke prijzen, maar de afwerking is niet precies genoeg. Van nieuwbouw door dit bedrijf is geen sprake meer, dus is er ook te weinig input meer van evaluatie en voortschrijdend inzicht. Financieel is er wel zonder onderbreking stabiliteit.

Wanneer in de toekomst een offerteronde zal worden georganiseerd voor invulling van een van eventuele herstelplannen, is het een goede afspraak in het bovengenoemde Regulatief om het gekwalificeerde actuele onderhoudsbedrijf tevens om een offerte te verzoeken. Of de fa. B.A.G. daar dan nog voor in aanmerking zal kunnen komen zal dan gewogen dienen te worden.

4.2 Financiering

De hoogte van de herstelkosten is uiteraard van doorslaggevend belang. Daarbij is het vooral nodig om de beste verhouding tussen ambitie, prijs en kwaliteit te verkrijgen. Het gaat daarbij om niet te hoeven vragen of de kerkelijke gemeente die kosten wel kan dragen, maar dat zij ze wil dragen aan de hand van het beste voorstel. Indien men niet tot het ideale kan of wil geraken, zijn er allerlei tussenoplossingen denkbaar zoals in dit rapport gegeven. Bij de financiering zijn naast acties, fondswerving en het inzetten van enig eigen vermogen ook nog laagrentende financieringen denkbaar i.s.m. de 'bank van de Protestantse kerken', het SKG te Gouda (zie bijlage 6, pag. 10).

4.3 Verzekering

Zorgt U voor een goede verzekering van het orgel bij 'Donatus'. Verzeker het orgel tegen de waarde van totale nieuwbouw van het mogelijk onherstelbaar beschadigde instrument.

5. Klimaatbeheersing

Eén van de belangrijkste elementen voor behoud en uitstel van een grote restauratie is een goede *klimaatbeheersing* (zie de bijlage, hoofdstuk 4). Eerder in dit rapport is al gewezen op dit belangrijke aspect. Naast een adequaat verwarmingssysteem betekent klimaatbeheersing vooral, dat er bij vorstperiodes in de wintermaanden, met name indien die gelijk vallen met veel activiteiten in de kerk gedurende een lange periode, mogelijk additioneel bevochtigd dient te worden. Dit kan op enkele manieren: bevochtiging van de kerkruimte, ofwel plaatselijke koudwater-verdamping.

De kerk heeft een effectief verwarmingssysteem: convectoren die de warme lucht langs de muurwanden doet circuleren plus voetverwarming in de banken. Toch kan ook nog bij dit systeem een te droge atmosfeer ontstaan. Er kunnen daarom één of twee koudeverdamperen in, of in de onmiddellijke omgeving van het orgel geplaatst worden, die zijn aangesloten op de waterleiding en werken middels een hygrostaat. Deze kunnen zo worden ingesteld, dat additioneel wordt bevochtigd zodra het droger wordt dan 45%. *Lees in de bijlage meer over de plaatsing van een dergelijke bevochtiger, met name wat betreft de bijbehorende restricties.*

De apparatuur voor computeraansturing van de verwarmingsinstallatie is heden ten dage zo geavanceerd geworden, dat een dergelijk systeem zeker grote voordelen kan geven. Wellicht is dergelijke apparatuur al geplaatst. Zo niet, dan zijn de mogelijkheden hiervan zo divers, dat hiervoor het beste een specialist kan worden aangetrokken, bv. een als specialist in de regio bekend staand installatiebedrijf. Hierbij is het echter zeer aan te bevelen een second opinion advies aan te vragen bij de vaste adviseur van de PKN voor

klimaatszaken (zie www.kerkrentmeester.nl bij publicaties: ‘Overzicht basis adviezen voor verwarming van kerkelijke gebouwen’).

Het behoeft geen verder commentaar dat preventief onderhoud, gecombineerd met een goede klimaatbeheersing, belangrijke (financiële) voordelen oplevert voor het gehele kerkinterieur inclusief het orgel. Voor het orgel geldt dat de stemming van de pijpen en de afstelling van de mechanieken, c.q. de werking van elektrische unitsystemen stabiel zal blijven.

Om de noodzaak voor het bovengenoemde goed in beeld te krijgen verdient het aanbeveling eerst goed na te gaan hoe het stookgedrag in de kerk is. De temperatuur en de luchtvochtigheid en de relatie daartussen dienen daarom een jaar lang systematisch gemeten te worden om inzicht te krijgen waar eventuele knelpunten liggen. Daartoe dient een elektronische hygrometer en thermometer bij het orgel te worden opgehangen en moeten de organisten wekelijks de standen in een schrift bijhouden. Een nog beter systeem is een elektronische vochtmeter danwel datalogger (vergelijkbaar met de bekende zeer precieze ‘schrijver’), die eenvoudig per computer kan worden afgelezen.

Zoals gezegd hoopt bij opwarming van de kerk de warme lucht zich altijd op tegen het plafond, dan wel in gewelfnissen zoals bij het orgel. Daarom dient een maximumtemperatuurbe grenzer op een goed leesbare plaats in het orgel achter het front te worden geplaatst. Deze dient te worden ingesteld op maximaal 20° C. Beneden in de kerk is het dan 17 à 18° C.

6. Akoestiek

Omdat de orgelklank en kerkzang in een kerkruimte per definitie vooral zijn gebaat bij harde en gladde wanden, plafonds en vloer – het huidige interieur voldoet daar in redelijke mate ook aan –, is het van groot belang dit bij de verbouw en aanpassing van het interieur zo te houden en geen opgehoogd liturgisch centrum te maken met toepassing van tapijt o.i.d. als vloerbekleding. Ook gordijnen voor ramen moet ten stelligst worden vermeden, danwel deze laten omsluiten door koven. Indien men zonlicht wil dempen, dan graag met lamellen van zo glad mogelijk materiaal die bovendien weinig opvallen. Gordijnen kunnen na metingen daartoe door een akoestisch adviseur, worden geplaatst op muurvlakken als middel om een multi-funcionele akoestiek te verkrijgen.

De COZ kan haar vaste akoestisch adviseur aanbevelen die in voorkomende gevallen voor verhoudingsgewijs weinig kosten een akoestisch rapport op basis van metingen kan opstellen. Tevens is er een nauwe samenwerking tussen hem en de orgeladviseurs die namens de COZ adviezen uitbrengen.

7. Aanbevolen vervolgonderzoek

- historisch;
- technische inspectie;
- klimaatbeheersing;
- akoestiek;
-
- Inschakelen orgelbouwadviseur voor uitwerken van voorstellen voor de samenstelling van een nieuw orgel voor de Vredeskerk met gebruikmaking van zoveel mogelijk bestaande materialen van de orgels van de Deta-, Apostel Thomas-, Opstandings- en Vredeskerk.**

8. Verdere opmerkingen

Algemene beleidsadviezen voor het orgel

De beleidsnota ‘Zorg voor het Orgel’ van de Commissie Orgelzaken van de Vereniging voor Kerkrentmeesterlijke Beheer (VKB) die namens de PKN de orgelzaken binnen de PKN behartigt. Ook deze kan voor leden van de VKB worden gedownload bij de website van de VKB, www.kerkrentmeester.nl. Of stuur een e-mail aan orgelzaken@kerkrentmeester.nl.

Nadat de COZ is geconsulteerd middels een rapport als dit kan de procedure worden opgestart om het orgel in goede staat te houden, danwel te krijgen. Begrotingen van grotere werkzaamheden aan orgels kunnen een jaarlijkse begroting van de kerkelijke gemeente aanmerkelijk verhogen. De regionale RCBB's dienen deze daarom eerst wel goed te keuren.

In de diverse regio's zijn orgeladviseurs actief die nauw samenwerken met de bovengenoemde beleidsorganen. Deze namen kunnen bij de COZ worden opgevraagd. In het geval van Enschede heeft het kerkbestuur bij de inspectie laten weten het orgelbouwadvis van schrijver dezes op prijs te stellen.

9. Lijst van afkortingen en adressen

Mogelijke afkortingen:

CvON	:	College van Orgeladviseurs in Nederland
COZ	:	Commissie Orgelzaken voor de Protestantse Kerk in Nederland
LDC	:	Landelijk Dienstencentrum van de PKN
PDC	:	Provinciaal Dienstencentrum van de PKN
PKN	:	Protestantse Kerk in Nederland
RCE	:	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
RCBB	:	Regionaal College voor Behandeling van Beheerszaken (van het PDC).
SBKG-OF	:	Stichting Behoud Kerkelijke Gebouwen Groningen-Drenthe
SKG	:	Stichting Kerkelijk Geldbeheer
VON	:	Vereniging van Orgelbouwers in Nederland
VKB	:	Vereniging voor Kerkrentmeesterlijk Beheer (t.b.v. de PKN)

Adressen:

CvON	Correspondentieadres:	Constant Erzeijstraat 47 3523 VT Utrecht 030-6963742 e-mail: rajvandijk@planet.nl
COZ	Bezoekadres:	(Nic. Maes) Singel 271d Dordrecht
	Correspondentieadres:	Postbus 176 3300 AD Dordrecht tel. 078-6393666 fax 078-6315949 e-mail: orgelzaken@kerkrentmeester.nl internet: www.kerkrentmeester.nl
LDC van de PKN	Bezoekadres:	Joseph Haydnlaan 2a 3533 AE Utrecht
	Correspondentieadres:	Postbus 8504 3503 RM Utrecht tel. 030-8801880 fax 030-8801300 e-mail: info@pkn.nl internet: www.pkn.nl

PDC (RCBB) Noord-Nederland:

Correspondentieadres: Regionaal Steunpunt PKN regio Noord-Oost
Gemeenteadviseur Kerkbeheer
Postbus 152
7950 AD Staphorst
Dhr. T. Trox
Tel. 06-15139971
theotrox@hotmail.com

SBKG Overijssel/Flevoland:

Bezoekadres: (Herman Bron)
Vossenhoek 16
8172 AB Vaassen

Correspondentieadres: Idem
tel. 0578-570157/06-50688957
fax 0578-570177
e-mail: info@sbkg.nl
internet: www.sbkg.nl

SKG

Correspondentieadres: postbus 147
2800 AC Gouda
tel. 0182-588000
fax 0182-588080
e-mail: info@skggouda.nl
internet: www.skggouda.nl
e-mail: info@kerkrentmeester.nl

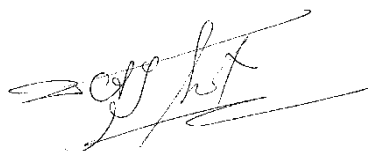
VKB :

Zie adres COZ

e-mail: n.dejong@kerkrentmeester.nl
internet: www.kerkrentmeester.nl

VON

Correspondentieadres: Postbus 82344
2508 EH Den Haag
tel. 06-51418803
fax 070-4490296
e-mail: info@orgelbouwers.nl
internet: www.orgelbouwers.nl

Stef Tuinstra, adviseur